

Bernard Bolzano

Jaroslav Vozka

[Bernard Bolzano, první moderní socialista v Čechách]

In: Jaroslav Vozka (author): Bernard Bolzano. První moderní socialista v Čechách. (Czech). Praha: Pražská odbočka Dělnické akademie v Praze II., Hybernská ul. 7, 1937. pp. 4--[28].

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/400086>

Terms of use:

Institute of Mathematics of the Academy of Sciences of the Czech Republic provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This paper has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://project.dml.cz>

Bolzanův podíl na národním probuzení.

Náš podíl na ideologické výstavbě moderního socialismu je velmi skrovný. Neměli jsme socialistických myslitelů širokých obzorů, které bychom mohli vřadit do galerie socialistických klasiků. Měli jsme poskrovnou osobitých teoretiků, kteří se pokusili vybudovat vlastní ideový systém. František *Modráček* je vzácná výjimka. Ponejvíce jsme epigonsky přijímali socialistické myšlenky z ciziny, často mechanicky bez nejmenšího zřetele na domácí poměry.

V období prvního prudšího střetnutí svobodomyšlných snah se světem duchovní strnulosti a konservativní tradice, za revoluce r. 1848, se objevili na našem politickém jevišti první moderní socialisté. Karel *Sabina* vydatně čerpal, stejně jako jiný vůdce českého radikalismu Karel *Sladkovský*, z Louis *Blanca*. Později dr. Frant. Lad. *Chleborad*, myslitel většího formátu, překotně a marně se snažil, aby hnutí družstevní svépomocí zabránilo pronikání mezinárodní sociální demokracie k nám. Když se značným zpožděním byla u nás soustava dvou stran rozrušena založením sociální demokracie na periferii sociálně průbojného a kulturně levého mladočešství, ideologickou základnou našeho dělnického hnutí je až do sjezdu hainfeldského zviděňštělý lassallismus. Spory marxistického realismu s anarchistickým romantismem bakuninovsko-mostovským se též u nás vyskytly, avšak bez hlubší ideologické resonance. Marxismus k nám proniká teprve v letech devadesátých přes *Kautského*, kdy především zásluhou *Masarykovou* a objektivně příznivých poměrů se otevírají „okna do Evropy“, připravujeme se k výbojům kulturním, politickým i hospodářským, které vyústí v obnovení státní samostatnosti.

První naše plejáda moderních socialistů z r. 1848 nebyla ovlivňována toliko pronikáním socialismu ze zahraničí. Na vznik českého radikálního hnutí, jehož nositelem bylo hlavně studentstvo a dělnictvo, působil pronikavě jeden z největších, ne-li největší, myslitelů, který se zrodil v této naší zemi — *Bernard Bolzano*.

Tento svobodomyšlný katolický kněz zasáhl velmi hluboko do duchovního vývoje našeho národa. Měl neobyčejný vliv na naše národní buditele v první polovině minulého století. Aniž se chtěl stát vůdcem nějaké školy, soustředil kolem sebe velký kruh svých žáků a ctitelů, prodchnutých bolzanovskou svobodomyšlností, národností a náboženskou snášenli-

vostí, zanícením pro pokrok a odporem proti zkomírajícímu feudalismu.

Kruh stoupců Bolzanových zahrnoval výkvět naší obrozenecké generace. Intimním přátelstvím byl Bolzano spjat s Josefem *Dobrovským*, Františkem *Palackým* a Pavlem *Šafaříkem*. Působil na „kněze z církve vyobcovaného“ dra *Augustína Smetanu*, *F. M. Klácela*, *Jana Kollára* a *Karla Havlíčka-Borovského*. K odchovancům Bolzanovým je možno počítat, kromě jeho nejužších spolupracovníků, jakým byl páter *Schneider*, ředitel mikulandské reálky, zvěčněný jeho žákem *Jakubem Arbesem* v romanetu „Ukřižovaná“, *Josef Fesl*, kanovník *Příhonský* — pedagoga *Wenziga*, filosofa *Vincence Zahradníka*, spisovatele *Štulce* a *Kamarýta*. K Bolzanovi jako učíteli se hlásili i jiné významné osoby doby předbřeznové, jako básník *Čelakovský*, *Hanka* a z pozdějších filosof *Josef Durdík*. Vhodně bylo napsáno asi *Havlíčkem* v „Národních novinách“ v posmrtném článku o Bolzanovi: „*Pomníkem jeho nejkrásnějším a nejtrvalejším jest, že svobodné pohybování ducha v naší vlasti jest namnoze plod semena, které on rozšíval.*“ Bolzano tak činil v době nejtvrdší reakce, běsnění předbřeznového metternichovského absolutismu, kdy se zahlazovalo vše, co by jen trochu upomínalo na Velkou revoluci francouzskou a poněkud souviselo s josefinským osvícenstvím.

Bojovník za českoněmecké dorozumění.

Bernard Bolzano sil svobodomyslné myšlenky v Čechách a pracoval pro národnostní soužití Čechů s Němci. Je hodno pozoru, že Bolzanův kulturní odkaz patří stejným dílem oběma národnostem. Bolzano sice psal takřka výlučně německy, avšak Němcem se nikdy necítil. Velkoněmecké hnutí, které po válkách napoleonských uchvacovalo liberálnější citící Němce, bylo Bolzanovi zcela cizí. Bolzano nepovažoval se za Čecha ve smyslu národnostním, nýbrž ve smyslu teritoriálním. Jeho ideálem byl harmonický soulad dvou národností v Čechách žijících za účelem povznesení a zvelebení společné vlasti. *)

Jako muž přísně spravedlivý, uznával ovšem trpkou křivdu, která se české národnosti děla, ale protiněmecký šovinismus našich některých vlastenců byl cizí jeho ušlechtilému kosmopolitismu. Proto se choval odmítavě k českému radikálnímu hnutí a sarkasticky stíhal povrchnost „tabulkového“ nacionalismu. Odsuzoval odvetné snahy odnárodňovací. Nedlouho před svým skonek 11. října 1848 píše svému žákovi *Feslovi*: „Naši Češi se těší dětinsky z toho, že budeme v několika týdnech zdravít místo německého Guten Morgen, Herr Profes-

*) Sr. B. Bolzano, Was ist Vaterland und Vaterliebe? Praha 1850.

sor! a podobně, česky Dobré jitro, pane profesore! a pod. Myslím, že ne jeden spáchá sebevraždu, jen aby mohl v duchu čísti své české úmrtní oznámení. Starý *Pinkas* už skutečně v té věci učinil začátek.“

Bylo by dosti nespravedlivého v tomto ironisování našeho slovního vlastenectví, kdyby nebylo zároveň odsouzením nacionální výbojnosti druhého tábora. Bolzano neúprosně tepal neméně rozhodně výstřelky z německých řad, odsoudil „němčení“ svého oblíbence R. *Zimmermanna*. V dopise Feslovi z 10. srpna 1848, který uvádí *Winter*, píše o nacionalismu *Štultcově* a *Zimmermannově*: „Oba škodí svým přeháněním dobré věci (obecnému blahu) více, než mají za to.“

Je pozoruhodné, že právě *Havlíček*, kterého nemůže nikdo řadit mezi národnostně vlašné, si cenil Bolzanova úsilí o česko-německé dorozumění. Vždyť pomýšlel přeložit Bolzanovo pojednání o poměru obou národností v Čechách, jak zřejmo z dochovaného *Feslova* konceptu dopisu *Havlíčkovi**).

Havlíček stejně jako Bolzano byl odpůrcem českého radikalismu, představovaného *Sabinou*, *Stadkovským* a *Fričem*. *Havlíčka* spojovala s Bolzanem nedůvěra v úspěch jejich převratnického spiklenectví, k dogmatu o násilné revoluci, kterou čeští radikálové v r. 1849 s *Bakuninem* připravovali. V jejich odporu proti radikálům nebylo tichošlápství, rovněž ne zájem o zachování privilegií feudálních vrstev, šlechty a kléru a udržení jich v svazku národním. Nesouhlas s revolučními lety 1848-49 vyvěral z realistického hodnocení poměrů, které se pronikavě odlišovalo od utopistických vidin romantických radikálů.

Bolzanovi tanulo na mysli podobné národnostní soužití v Čechách, jaké trvá po staletí ve Švýcarsku. Obě národnosti považoval za národy státní. Vhodně upozorňuje prof. *Jašek* na mínění německého historika *Jos. Pfitznera*, který v práci „Das Erwachen der Sudetendeutschen“ (Kassel, 1923) obviňuje Bolzana, že svým vlivem přispěl u nás k probuzení naší státoprávní myšlenky. Bolzano rozhodně si přál, aby obě národnosti měly plné právo na své kulturní vyžití, nepřál si, aby Češi odnárodňovali Němce a aby Němci germanisovali nás. Pojímal spolužití národností zcela moderně. Jeho národnostní filosofie je zpřízněná se socialistickým pojmáním rovnocennosti každé národnostní individuality.

Sociální náplň opravdového vlastenectví.

Opravdové vlastenectví Bolzano spatřoval v hnutí humanitním, v činnosti pro veřejné blaho. V svém kázání o lásce k vlasti z r. 1810 trpce si stěžuje, že „je tak málo smyslu pro

*) Viz *Jašek* v poznámkách k „Nejlepšimu státu“, 256.

obecné blaho, že tak velice vyhynul pravý duch lásky k vlasti“. Za svou vlast považoval zemi, „od níž nejvíce dobrodiní přijal a které dovede prokázat největší služby“. K zemi české Inul upřímnou láskou a věřil, že „Čechy, ačkoliv nyní tak nešťastnými jsou, mohou se stát nešťastnějším krajem v Evropě.“

Láska k vlasti v Bolzanově pojetí znamenala úsilí o zmírnění sociální bídy. V zmíněném kázání praví na adresu vlastenců: „Tone-li vlast v bídě hmotné, tu opravdoví vlastenci nemohou se na ni chladně dívat, nemohou ji vidět a při tom snad se veselit a radovat.“ Děje-li se spoluobčanům příkoří a zachází-li se s nimi jako se zvířeti: aj, tu vzkypí v něm jeho krev: „Nestrpím toho — volá — hanebný zlosynu! budu tvým žalobcem a neviností, které bylo ublíženo, bude pomstěna!“

Příčiny českoněmeckého antagonismu Bolzano spatřoval hlavně ve vzájemné neznalosti. Pevně však věřil, že při různosti jazykové mohly by obě národnosti tvořit „úzcce sjednocený celek a vyznamenávat se vysokým stupněm ducha jednotného“. V jedné exhortě z r. 1816 dokazoval, že je možný duch mezinárodní pospolitosti, solidarity. Překážkou není ani tak různost jazyková, jako spíše „nerovnost, která je v povaze, v myšlení a v stupni vzdělanosti obou národností v naší zemi“.

Proti každému národnostnímu útlaku.

Pakliže připouštěl, že v tehdejší době Češi stáli na nižším stupni vzdělanosti nežli němečtí obyvatelé Čech, odmítal rozhodně domněnku o kulturní méněcennosti Čechů. Menší vyspělost kulturní Čechů vykládal nepříznivým osudem: „Největším neštěstím našeho národa jest, že části, z nichž se skládá (mysleny národnosti!), nebyly sloučeny v jedno dobrovolně, ale po většině zevním násilím, a že se až dosud jedné části dostává na úkor druhé příliš mnoho přízně... Či snad nedává se dosud Němcům a těm, kteří se k nim přidali přednost v tisícerych věcech velmi důležitých? Nepřednášejí-li se u nás všechny vědy vyšší v němčině? Nebyla-li německá řeč povýšena za jazyk úřední, v němž se pojednává o všech věcech veřejných? Zdaž nenese část obyvatelstva trpce, toto odstrkování? A co více: zdali nejsou velicí a vznešení v zemi, všichni boháči a majetní v národě buď rodilými Němci anebo dokonce cizozemci, anebo takoví lidé, kteří se počítají k Němcům, poněvadž dávno již odložili českou řeč a český mrav? Zdali nežije česky mluvící část obyvatelstva v žalostném stavu chudoby a poroby? A k tomu, co nejvíce uráží, zdaž nebyly mu dány za představené osoby, které jsou Němci anebo aspoň k nim se hlásí? Osoby, které neznají řeč lidu, nemohou posoudit jeho stesky a stížnosti, jeho žádosti a prosby.“ „Nemajíce k lidu žádný poměr, nepovažují ho za rovnocenný,

nezacházejí s ním otcovsky. „Panují nad ním a ssají krev úplně dle příkladů oněch egyptských úředníků nad robotami (2. Mojžíš 1, 8—12)“.

Čteme-li Bolzanův poukaz na „nerovný stupeň vzdělanosti“, horování pro přípravu lepší budoucnosti na poli kulturním, připomínáme si ideovou zpřízněnost Bolzanovu s thesemi Sabinova „Duchovního komunismu“.

Bolzano byl odpůrcem odnárodňování. Nabádal své posluchače, aby obcovali ve své mateřštině, apeloval zvláště na ty, kteří se styděli za ni a považovali za čest hovořit cizí řečí.

Jediný státní národ.

Při tom vycházel Bolzano z přesvědčení, že Češi a Němci v Čechách mají tvořit i při rozdílnosti jediný národ, tak jako asi tvoří Valoni a Vlámové národ belgický, Němci, Francouzi a Italové, obývající Švýcarsko, národ švýcarský.

V řeči z r. 1810 pravil: „Češi a Němci musíte tvořit jeden národ. Můžete být silní, jenom když se přátelsky v jedno spojíte. Musíte se považovat za bratry a bratrsky se objímat. Každý se uč řeči svého druhu, aby se mu stal rovnějším.“

Bolzano vyslovil názor, přímo kacírský, že vývoj bude spět k odstraňování jazykových rozdílů. Dokonce prohlásil, že „kdo by úplně odstranil různost jazykovou, kdo by dosáhl, aby všichni obyvatelé naší vlasti mluvili jenom jednou řečí, stal by se největším dobrodincem národa, tak jako by byl největším dobrodincem veškerého lidstva ten, kdo by zavedl jednu řeč na celém světě.“

Je to jistě předpověď velmi odvážná, avšak přece ne zcela fantastická, neboť Bolzano promítal svůj ideál do několika tisíciletí. Odpovídá zcela víře socialistů, že v budoucím společenském řádu jazyková rozdílnost nebude disharmonickým prvkem v organisaci světové duchovní jednoty,

Příbuznost národnostní filosofie Bolzanovy se socialismem.

Rovněž se Bolzano úzce pojí s moderním socialismem přesvědčením o rovnocennosti národů. Považoval za největší pošetilost rozdělovat národy na lepší neb horší, vyzvedávat vlastní národ a podceňovat národy jiné. Varoval vzdělance, aby se hašteřili, která z obou řečí je výtečnější. „Ostatně je taková hádka bezúčelná, neboť ať rozhodne se jakkoliv, nenásleduje z toho nic pro život.“

Ještě dnes je nanejvýš aktuální Bolzanova výzva, aby obyvatelé naší vlasti znali obě řeči. Považoval za samozřejmé, že je jednou z největších povinností oněch Němců, jež osud povýšil za představené Čechů v jakémkoli ohledu, přiučiti se řeči svých podřízených. Neboť neznajíce ji, nemohou jistě

plnit povinnosti svého úřadu, tím méně ovšem získati si lásku a důvěru svých podřízených. „Čím dokonaleji se vám to podaří, čím více Němců se naučí řeči české, Čechů pak řeči německé, tím snadněji se zruší druhá jednomyslností v naší řeči. Myslím různost ve smýšlení.“

Poměr k státoprávnímu úsilí.

Bolzanovo pojmání národa českého je v podstatě pojetí státní, ne však státoprávní. V obdobném smyslu se považovali za Čechy za dob probuzeneckých někteří šlechtici, kteří jazykově byli zcela spjati s němectvím. Zatím, co příslušnost této historické šlechty byla motivována státoprávně, Bolzanovo „češství“ bylo výrazem osvícenského humanismu a racionalismu.

Historismus v podstatě feudálního státoprávnictví byl zcela cizí Bolzanovi, který nepovažoval za žádoucí restauraci zrušených privilegií hrstky feudálů. Bolzanovo „češství“ mělo silnou náplň sociální. Předpokládalo, že obnova svobod má přinést blaho celku, veškerému obyvatelstvu, a ne jen tenké vrstvičce majetných.

Jestliže Bolzano považoval obě národnosti za jediný národ státní, plynulo to z vědomí mnohastalé krystalisace duchovní jednoty a hospodářské pospolitosti. Obě národnosti žily po staletí v téže zemi, navzájem se ovlivňovaly a vytvořily tak pevné svazky, že jsou silnější než rozdílnost jazyková.

Není divu, že se dokonce pochybovalo o Bolzanově němectví. *Winter* ve své práci o Bolzanovi uvádí, že když prof. *Höfler* usiloval r. 1905 o to, aby Společnost pro podporu německé vědy, umění a literatury v Čechách vydala souborné vydání Bolzanových děl, bylo nejprve podáno dobrozdání, zda je Bolzano vůbec Němec.

Nejprve lidstvo, pak národ.

Bolzano nebyl českým „státoprávníkem“, poněvadž byl vyznavačem práva přirozeného a podobně jako Kollár spojoval ideu národnostní nerozlučně s ideou humanitní. Masaryk v „České otázce“ jedinečně osvětlil tento problém a na Bolzanových vrstevnicích, zvláště na Dobrovském a Kollárovi ukázal, že nadřazování ideu lidskosti nad ideu národa a národnosti v dějinněfilosofickém systému těchto probuzeneckých pokrokářů bylo reflexem vlivů představitelů osvíceneckého humanitismu, *Rousseaua*, *Herdra* a j.

Bolzano jako Herder odvozoval z ideu humanitní ideu národnostní. Bolzano shodně s Kollárem stavěl humanitu nad národnost. Konflikt mezi anacionálním Bolzanem, obhajovaným Dobrovským, a nacionálním Jungmannem nevyvěřal je-

diné z názorových diferencí nábožensko-filosofických. Ne náhodou právě *Jungmann*, přiznáváme, že bez zjištěných motivů, zorganizoval tažení proti *Dobrovskému*, jehož stanovisko k českoněmeckému poměru, zcela totožné s pojetím Bolzanovým, bylo označováno za národní proradu.

Masaryk v „České otázce“ poukázal, že Dobrovský necítil žádného záští a žádné kulturní závisti k Němcům, ačkoliv zatracoval „ďábelskou“ germanisaci. Vyzvedá, že při své kritičnosti vůči Němcům necítil k nim žádného záští. „Tak dovede myslet a cítit pouze člověk, netoliko veliký duchem a srdcem, nýbrž člověk naskrze pozitivní, nepotřebující pro své úsilí nelásky a závisti k cizímu.“ Tato slova Masarykova o Dobrovském je možno rovněž aplikovat na Bolzana.

Není jistě třeba nenáviděti cizí, chceme-li milovat své. Opravdové vlastenectví, láska k svému národu nebrání, abychom spoluprací s jinými národnostmi pracovali pro zvýšení blahobytu naší vlasti. Bolzano tím, že povzbuzoval své žáky k posilování českoněmeckého dorozumění, nevychoval k národní chladnosti neb národnostní lhostejnosti. Proto měl tak pronikavý vliv na naše národní probuzení.

Bolzano jedině si nepřál vystupňování národnostních protiv až k šovinismu. Těžce se ho dotkl národnostní vývoj v r. 1848, na nějž reagoval způsobem, který svádí některé naše bolzanology k pochybeným závěrům.

Nesouhlas s integrálním nacionalismem.

E. *Winter*, *Kowalewski* a j. poukazují na radikální změnu nazírání Bolzanova v roce 1848, vyvolanou prý zklamáním. Bolzano s uspokojením uvítal zakončení předbřeznové éry a pád Metternichova absolutismu. Uvažovalo se dokonce o jeho členství v Národním výboru. Tuto poctu odmítl ne snad z nějakého zásadního nesouhlasu, nýbrž připadá správným výklad *Kalistův*, podle něhož Bolzano těžce nesl rozlom původní jednotné fronty českoněmeckých liberálů a prohlubování národnostních protiv. K tomu se družil Bolzanův odpor proti frázovitému buřičství, které dominovalo na př. na Slovanském sjezdu, vnitřní neupřímnosti některých okázalých projevů, jakým na př. byly děkovné bohoslužby na oslavu návratu poselstva z Vídně na Koňském trhu (nynějším Václavském náměstí). V dopise *Přihonskému*, jednomu ze svých nejmilejších žáků, z 27. března 1848, o tom píše: „Není-li to oddanost do vůle boží? Ať nám přijde cokoli, musí to býti dobré a jméno Páně budiž za to pochváleno! Stěží bych byl uvěřil, že naši Pražáci jsou tak zbožní! Pán Bůh nás při rozumu zachováti ráčíž!“

Obrat Bolzanův v r. 1848 nebyl však tak radikální, že by Bolzano přešel do kontrarevolučního tábora. Není dosti odů-

vodněn názor Wintrův, že Bolzano spatřoval ve svém mecenáši hraběti Lvu *Thunovi* „záchránce v tomto nacionalistickém zmatku“ a že politicky soucítil se sesazeným císařem Ferdinandem V.

Jistě politická rezervovanost Bolzanova právě ve chvíli největšího vystupňování revolučního žaru a vření byla důsledkem jeho hlubokého přesvědčení, že tehdy široké vrstvy nebyly dosti politicky zralé a vyspělé, aby mohlo dojít náhle k pronikavějším společenským proměnám. Nebyl však evolucionistou v tom smyslu, že by přerod společenských řádů promítal do celých staletí. Proti Wintrově thesei, že „staletí nehrála v jeho nečasovém(!), či lépe řečeno času neznajícím myšlení žádné role“, mluví Bolzanův apel na rozvahu a zároveň rozhodnost. V jedné ze svých vzdělávacích řečí varoval své posluchače, aby „žádným nečasovým výrokem neobraceli k sobě pozornost zle smýšlejících, aby se zbytečně neznemožňovali tím, že by byli jednoduše označeni za buřiče. Ale až hodina naše udeří, kde náš odpor může prospět dobré věci člověčenstva, pak vystupme a zápasme pro dobrou věc s odvahou a rázností. Jest blouznivý šílenec ten, kdo bez nejmenší naděje na úspěch vrhá se v nebezpečí a muka, aby si dobyl unášející vědomí domnělého mučedlnictví. Lidstvo, místo aby získalo takovými blouznivci, jimi jen utrpí, a nezdařený pokus zlomiti jistá pouta mívá za následek, že ještě pevnější a krutější bývají kována.“

Bolzano, který byl dobrý psycholog a bystrý sociolog, neuvěřil, že by již v r. 1848 udeřila hodina osvobození. Vskutku pozdější vývoj k bachovskému absolutismu dal mu za pravdu. Revoluce 1848 neměla u nás tvářnost opravdové revoluce. Byla to více méně fraška. Pěl-li v „*Neue Rheinische Zeitung*“ *Engels* ódy na revolučnost českého národa za červencových bouří 1848, byl to zásadní omyl. Byly to výbuchy okamžité nespokojenosti, daleké záměru súčtovat definitivně s Rakouskem a na troskách habsburské monarchie vybudovat český stát. Cíle hrstky českých radikálů, kteří ani zdaleka nepředstavovali vůli většiny národa, byly přespříliš mlhavé a nevyzrálé, než aby mohly být akceptovány krajně střízlivým realistou B. Bolzanem.

Sociální buřič.

Bolzano se nutně dostal v době předbřeznové do ostrého konfliktu s policejním režimem císaře *Františka I.* V r. 1820 byl zbaven universitní profesury, načež žil v naprostém ústraní u svých přátel. Persekuce zvýšila jeho přitažlivost. Je podobno pravdě, že osobní útlak přispěl k Bolzanově pozornosti a to tím více, že byl všeobecně znám jeho ušlechtilý charakter,

mravní velikost a hluboké soucítění s „poniženými a uraženými“.

Nejeden z Bolzanových spisů byl rozšiřován v rukopisných prepisech, poněvadž ultrazpátečnická censura nedovolila jejich vytištění. Bolzano uchvacoval svou osobností všechny, kdo ho osobně poznali. V jednání byl přímý a choval se i k svým šlechtickým mecenášům jako opravdový demokrat. Nezapíral nikdy, že není přítelem bohatých, nepochleboval mocným tohoto světa, a co víc, neskrýval své mínění o neudržitelnosti současného, nespravedlivého společenského řádu.

Bolzano byl hluboce sociálně založen. Měl nezvyklé pochopení pro strádající bídou hmotnou i duchovní. Již ve svých universitních přednáškách tepal bezcitnost majetných, brojil proti nerovnosti lidí a majetku, proti soustředování bohatství v rukou nečetných jedinců, vyslovoval se rozhodně pro svobodu smýšlení, zrovnoprávnění žen, pro účast lidu na vládě. Mnohé z jeho myšlenek byly přímo revoluční. V jeho projevech často proráží názor, že společnost by měla být reformována v duchu komunismu prvotních křesťanů, že není spravedlivý řád, v němž bohatí, kteří nepracují, žijí z práce chudých, a své posluchače přesvědčoval, že hlavní příčinou zbědačení širokých vrstev je instituce dědického práva. Odsuzoval příkře snahy zaměstnavatelů zkracovat mzdy, přiznával dělníkům právo na práci a na stávkou. *Tak před 120 lety měli jsme v Čechách sociálního buřiče, který se nezbytně musil střetnout s vládnoucím režimem.*

Soulad životní filosofie a praxe.

O souladu Bolzanovy životní filosofie s praxí svědčí doklady, které zachoval Bolzanův osobní lékař Anton *Wisshaupt* v spise „*Skizzen aus dem Leben Dr. Bernard Bolzano*“ (Lipsko, 1850). Skromná pense ve výši 300 zl. stř. ročně stěžila Bolzanovi na uhájení holého živobytí. Honoráře, které obdržel za své práce, rozdával mezi sociálně potřebné. Na bohaté záky byl přísnější než na chudé, od majetných ctitelů bral vysoké honoráře za kondice neb jiné služby. Často se uvádí epizoda, kterou zaznamenal *Wisshaupt*:

K Bolzanovi přišel šlechtic a žádal ho o úsudek o svých matematických pracích. Bolzano shledal, že nestojí za nic. Rekl otevřeně knížeti své mínění a poradil mu, aby zanechal matematiky. Chce-li nějak vyniknout, necht' věnuje část svého jmění na vybudování akciové společnosti, která by stavěla levné a zdravé dělnické domky.

Na sklonku života (r. 1847) Bolzano vydal brožuru „*Praktische Vorschläge zur Behebung des unter einem beträchtlichen Theile der Bewohner Prag's*“ (Praktické návrhy k od-

stranění bídy, která se nyní rozmáhá v značné části pražského obyvatelstva), v níž popisuje drasticky bídu pražského dělnictva a rozvádí své náměty, jak zlepšit hmotné postavení dělnictva. V tomto spisku *první u nás propagoval myšlenku družstevní*, volal po vyřazení meziobchodu, dožadoval se zvýšení mezd dělníků a vyslovil se pro ochranné dělnické zákonodárství. Aby prakticky přispěl k zmírnění bídy pražského obyvatelstva, svolil, aby *Náhlovský* vydal knižně jeho kázání o dobročinnosti („Über die Wohlthätigkeit. Dem Wohle der leitenden Menschheit gewidmet von einem Menschenfreude“), z nichž čistý zisk připadl ústavům pečujícím o chudé.

První náš moderní sociální politik.

Bolzano neomezil se jen na uvažování o sociálně politických potřebách vrstev sociálně slabých, nýbrž pokusil se uskutečnit některé náměty. Tak chtěl na statku svého přítele a hostitele *Hoffmanna* v Těchobuzech u Pacova založit dělnickou záložnu. Jeho záměr ztroskotál o odpor úřadů. Již v r. 1831 Bolzano uveřejnil v gottajském listě „*Allgemeiner Anzeiger und Nationalzeitung der Deutschen*“ (č. 276) článek o zdokonalení chudinských ústavů. Bolzano, pomýšlel na těchobuzském statku založit školu, v níž by byla vychovávána dělnická mládež podle jeho moderních pedagogických zásad. V pozůstalosti se nachází několik návrhů na odstranění nelidských obydlí.

Není úkolem této studie stopovat ani Bolzanovo sociálně politické snažení ani oplodňování našeho kulturního života neb vymezení jeho dějinného významu. Teprve v odstupujícímu času se stále více uznává, že Bolzano byl duch geniální. Masarykův spolužák a rodák prostějovský *Husserl* před lety docenil Bolzanovo dílo v logice. Význam Bolzanových prací matematických je od objevení funkce po Bolzanovi nazvané dostatečně znám. I pokrokové názory pedagogické Bernarda Bolzana jsou docenovány. Ze všech úseků jeho působení je posud nejvíce ztlumeno sociálně reformní snažení, jeho přebohatý přínos socialistickému myšlení.

„Nejlepší stát“ — odkaz národu a lidstvu.

Bolzano rozvedl pozoruhodně a velmi soustavně názory na reformu společenského řádu v spise „*O nejlepším státě*“ (*Das Büchlein vom besten Staate*), který dokončil na jaře r. 1831. Práce nemohla být vydána v době předbrežnové. Byla však rozšiřována v prepisech, z nichž se dochovalo několik. Byl známá přepis, který přešel s literární pozůstalostí peruckého faráře děkana *Daneše* do Národního musea. Authen-

tický přepis, který je možno považovat za originál, nalezl horlivý bolzanista, tajemník komise pro ocenění a vydání životního díla Bolzanova, prof. dr. Martin *Jašek* v pozůstalosti pátera Michala Josefa *Fesla*.

Překvapuje, že životopisci Bolzanovi posud věnovali minimální pozornost této Bolzanově práci, kterou Bolzano považoval za svůj nejvýznamnější literární projev a za odkaz lidstvu. I prof. pražské university Eduard *Winter* v spisu „Bernard Bolzano a jeho kruh“ (Brno, 1935) nepostihl jedinečnost Bolzanovy konstrukce dokonalého státu. Ba možno říci, že *Winter* nepochopil podstatu tohoto díla, sic by neoznačoval Bolzana za křesťanského socialistu, „který svými myšlenkami pohybuje se vysoko nad skutečností“.

Totéž lze říci o docentce filosofie dr. A. *Dratvové*, která v recenzi *Jaškova* překladu Bolzanova „Nejlepšího státu“ v „Národních listech“ (20. května 1936) si troufala napsat, že při četbě tohoto díla „neubráníme se myšlence, že i Bolzano, trochu již stárnoucí, se zvláštním snad už zdětinštělým zalíbením toto své dílko považuje za velmi důležité — za odkaz lidstvu“.

Bezpečně bylo zjištěno, že Bolzano, když dokončoval své dílo o „Nejlepším státě“, byl stár 49 let. Tento fakt je znám i docentce dr. *Dratvové*, která spatřuje v Bolzanově spisu projev senilnosti. Jistě je to soud nespravedlivý, neboť se vztahuje na člověka, který o několik roků později vytvořil svou, nyní jeho jménem zvanou „funkci“, t. j. podal výkon matematický, kterému se nyní — po stu letech — právem obdivuje matematický svět.

Udivuje, že Bolzanovo dílo, největší v socialistickém písemnictví před *Marxem*, bylo tiskem vydáno teprve za 100 let, třeba se o jeho existenci vědělo od jeho vzniku. Vydání *Kowalevského*, vydané v německém originále Královskou společností nauk, není autentické. Teprve horlivému bolzanistovi dr. *Martinu Jaškovi* se podařilo objevit v Národním museu jediný, Bolzanem pročtený a jím vlastnoručně opravený přepis jeho konceptu, pocházející od jeho žáka *Příhonského*. Do musea se dostal rukopis s pozůstalostí jiného bolzanovce *M. J. Fesla*. Byl nesporně předlohou ostatních dochovaných textů „Nejlepšího státu“.

Dr. *M. Jašek* nejen objevil a vydal česky v pietní výpravě první dílo našeho socialistického písemnictví, nýbrž přesně stanovil dobu jeho vzniku a přesvědčivě vyvrátil domněnku o nepůvodnosti a utopičnosti Bolzanových sociálních názorů, sdílenou a rozšířenou prof. dr. *Cyrilem Horáčkem* starším. V bojovné předmluvě a pak hlavně v dokumentárním komentáři snesl mnoho výmluvných dokladů o bezpodstatnosti tvrzení o ovlivňování Cabetem, která nezáměrně stlačovala for-

mát a hloubku Bolzanova reformátorství. Dr. Jašek prokázal, že Bolzano se dozvěděl o existenci Cabetových spisů 11 let po napsání svého spisu o Nejlepším státě, že Bolzanův spis byl dokončen mnohem dříve nežli Cabet napsal svou Cestu do Ikarie. Přesvědčivě vyvrátil předsudek o Bolzanově nereálnosti politické, sdílený i E. Wintrem, který v svém díle o Bolzanovi uvádí, že Bolzano byl si vědom utopičnosti své nauky, jejíž uskutečnění prý promítal do věkovité budoucnosti.

Originalita a odvaha Bolzanova sociálního reformátorství.

Původnost Bolzanových názorů na reformu společnosti, rozvíjených v „Nejlepším státě“, nejpresvědčivěji prokazuje nesporný fakt, že nejpodstatnější byly formulovány v Bolzanových kázáních vysokoškolské mládeži, pronesených dvě desetiletí před vznikem „Nejlepšího státu“. Již r. 1813 Bolzano nazíral opravdu kacířsky na třídní rozdíly. Tehdy věštecky pravil: „Přijde čas, kdy tisícové hodnostní rozdíly a předěly mezi lidmi, které působí tolik zla, budou odkázány do příslušných mezí, kdy každý člověk bude jednat se svým bližním jako bratr s bratrem. Přijde čas, kdy budou zavedeny ústavy, které nebudou tak strašně zneužívány jako naše dnešní ústavy.“

Vskutku bylo dílem velké odvahy toto tvrzení, z něhož přímo číselna spojitost s jakobínstvím Velké francouzské revoluce, pronášené v období vypjaté kontrarevoluce.

V r. 1810 se opovážil Bolzano tvrdit, že vrstvy nemajetné, nižší stavy, namnoze přinášejí obecnému blahu mnohem větší oběti nežli majetné. Duch sociální revolty se zračí v jeho obžalobě majetných a mocných, kteří „zmocňují se znenáhla veškerého národního bohatství lstivým uměním a dbají pramálo toho, že ostatní nemají nejen prostředků k vyšší duchovní blaženosti, nýbrž i prostředků k životu animálnímu: potřebného pokrmu, oděvu a bydla“.

Stěží bychom našli kolem r. 1816 období myslitelské statečnosti, kterou projevil Bolzano kritikou vládnoucího režimu a poukazem na duchovní a fysickou dekadenci aristokracie. Výslovně pravil v jednom kázání z té doby: „Ti, kdož mají vládu země v rukou, bývají totiž v pokušení, zneužívat své moci a starat se místo o blaho lidu o své zbohatnutí. Rody, které při sňatcích příliš hledí na rovnost, čím dále tím více ztrácejí na síle tělesné a duševní. Naproti tomu manželství poněkud nerovná mívají potomstvo vynikající neobyčejnou výtečností, spojující v sobě ctnosti obou a nedědice při tom jejich vad.“

V prvních letech Bolzanova působení na universitě kontrarevoluce nezesílila ještě tak, aby Bolzano bez trestu a persekučních následků mohl v r. 1809 připomenouti svým odda-

ným posluchačům, že až se domohou vlivu na uspořádání věcí veřejných, aby byli „pamětlivi toho, že nejstarší přísahou je sloužit lidstvu a nikoliv pouze knížatům“, aby mohl neúpros- ně tepati zhoubné působení válečného krveprolévání na ve-řejnou mravnost.

Není divu, že když po pádu Napoleonově utužil v celé Evropě absolutismus, že císař František I. byl pobouřen Bolzanovým novotářstvím a že tak energicky zasáhl do osudů Bernarda Bolzana, který na přání a naléhání císařovo byl zbaven profesury. Jediné přímluva vlivných přátel, které osl- nil Bolzano svým příkladným mravním životem, uchránila Bolzana před ztrátou osobní svobody.

Legenda o Bolzanově utopičnosti.

Legenda o Bolzanově utopičnosti, hojně rozšířená, nemá věcného opodstatnění. Bolzano, duch krajně střízlivý, byl velmi dobrý znatel lidské duše a nadmíru bystrý sociolog. Znal dobře stinné stránky lidí i chyby společenských zřízení. Uvědomoval si dobře, že pronikavá přeměna společenská ne- může být dílem okamžiku, avšak příchod lepších řádů přece jen nepromítal do nedozírna. Bolzanovi nebylo nic tak cizí, jako pomýšlení, že by soudobé nesociální společenské zřízení mělo přetrvat staletí.

Bolzano odmítal rozhodně církevní názor, že dané po- měry jsou výrazem vůle boží. V souladu s osvícenstvím věřil, že lidstvo stále kráčí dopředu, i připouštěl možnost dočasných zvrátů. Hlásal, že účelem křesťanství není nás učinit blažený- mi v nebi, nýbrž již zde na zemi, jak doslova pravil v jednom svém kázání z r. 1816. Považoval za profanování náboženství mínění, že třídní, rodové a majetkové rozdíly musí potrvati „na věky věkův, a že vždy máme mít před sebou lidi a otroky, bohaté a chudé, pouze proto, že vše to se vystavuje v bibli jako přikázání boží“.

Bernard Bolzano však byl přesvědčen, že nejtrvanlivější reformou je reforma pomalá, reforma, kterou přijímá za svou nejširší kolektivum. Proto si nepřál překotného uskuteč-ňování svých návrhů a z toho důvodu varoval před násilnou revolucí. Předpoklad lepšího a dokonalejšího společenského zřízení spatřoval v povznesení vzdělanostní úrovně, v kultur- ním uvědomování pracujícího lidu. V knize spatřoval mohut- nou zbraň sociálního vzestupu.

V krásné řeči z r. 1809 „o tom, jak si každý vzdělanec může získat velikých zásluh o lidstvo,“ horoval pro zakládání čtenářských spolků a knihoven: „Zdaliž by bylo možno probuditi i v nevzdělaném člověku chuť k čtení, přimět ho k tomu, aby vstoupil do nějakého čtenářského spolku? Zdali by nebylo možné zříditi i v nejchudší osadě malou knihovnu,

jež by zůstala jejím stálým majetkem a pozvolna se vždy více rozmnožovala?“ A s kulturním povznesením lidu má jít podle mínění Bolzanova zlepšování poměrů sociálních. V témže kázání Bolzano praví: „Což by nebylo možno pohnouti každou obec k tomu, aby zřídila útulek chudým, zda-li by nebylo možno, zvláště v menších místech znemožniti prodej zkažených a zdraví škodlivých potravin?“

Mluví-li se o socialistických utopistech, máme na mysli jednak utopistické klasiky, jako autora „Utopie“ Tomáše Mora, tvůrce „Slunečního státu“ Tomáše Campanellu, Bacona, ze starších Platona, jednak některé předchůdce K. Marxe a F. Engelse, především Saint-Simona, Fouriera, Cabeta, Pecquera, Louis Blanca, Weitlinga a j.

První skupina, k níž je možno přiřadit moderní romanopisce rázu Wellsova, Bellamyho a Hertzky, se vyznačuje tím, že ve formě románu se líčí s větší či menší dávkou představivosti budoucí společnost. Přirozeně, že v nástinu budoucího vývoje lze popustit zcela brzdu fantasiím.

V „Komunistickém manifestu“ Marx a Engels označují své předchůdce, počínaje Saint-Simonem, konče Weitlingem, za socialistické utopisty. Jejich „utopismus“ spatřovali hlavně v nepochopení hospodářských sil dějinných, v ilusi, která byla vlastní osvícenskému racionalismu, že postačí jen zkonstruovat logicky plán dokonalějšího zřízení, aby v zápětí, silou samé ideje následovalo její automatické uskutečňování.

K žádné z těchto skupin nepatří Bolzano, který měl, podobně jako Robert Owen, živý zájem pro hospodářskou realitu. Nezdůrazňuje-li význam hospodářských momentů v plné intenzitě, nepostihl-li hospodářskou zákonitost tak geniálně jako Marx, souvisí to značně s českým prostředím, v němž Bolzano žil. U nás ani zdaleka kapitalistická výroba nevytlačila feudální hospodaření, jako v Anglii, v níž Marx o několik desítek let později napsal svůj „Kapitál“. Krívdili bychom však Bolzanovi, kdybychom nepřiznali, že ve svém ideologickém systému věnuje patřičnou pozornost hospodářské skutečnosti.

Největší předchůdce Marxe a Engelse.

Vždyť Bolzanovi zdokonalení společenského zřízení byla především otázkou spravedlivého rozvrstvení majetku, v spravedlivé míře pracovních důchodů, v živelném odporu proti sociálnímu parazitismu. Velmi mnoho jeho děl jedná o otázkách „žaludku“, péči o zdraví a život nejchudších, o majetku, funkci peněz, organizaci obchodu, bytové kultuře, zaměstnávání občanů, daňovém zatížení a pod. Úplně spekulativních míst je v Bolzanově „Nejlepším státě“ vskutku poskrovnu.

Bolzano upírá hlavně svou pozornost na konkrétní prak-

tické náměty, od nichž očekává zlepšení postavení vrstev sociálně slabých a potřebných. Připomíná v tomto smyslu katedrové socialisty ze 70. a 80. let minulého století (*Schaeffle, Wagner, Menger, Brentano*), kteří budili porozumění pro výstavbu ochranného dělnického zákonodárství.

Zatím co však katedroví socialisté se domnívali, že lze dosáhnout snesitelnějších životních podmínek pro námezdně činné v rámci soukromokapitalistické společenské soustavy, Bolzano byl pevně přesvědčen, že představu nejlepšího, t. j. ideálního státu není naprosto možno sloučit s existencí společenského řádu tak vadného a nespravedlivého, jako je současný řád.

Prof. *Jašek* v předmluvě k „Nejlepšimu státu“, právem poukazuje na nesprávná hlediska univ. prof. dr. Cyrila *Horáčka* st. v pojednání o Bolzanově „Nejlepším státě“, které vyšlo v Sborníku věd právních a státních. Snesl dostatek průkazných dokladů o tom, že *Horáček* ledabyle pročítal Bolzana, že mu namoze neporozuměl a neviděl *kontury* Bolzanovy myslitelské velikosti. Dr. *Jašek* dokumentárně dokázal, že v Bolzanově díle není oněch pošetilých myšlenek, které *Horáček* přikládal Bolzanovi.

„Náboženský“ socialismus Bolzanův.

Domněnka, sdílená dr. Ed. *Wintrem*, že Bolzano byl náboženským socialistou, jemuž tanul na mysli návrat ke komunistickému zřízení prvotních křesťanů, je také zcela pochybená. Bolzano jistě věřil, že nejdokonalejší společenské zřízení nebude v rozporu s opravdovým křesťanstvím, leč při konstrukci svého „Nejlepšího státu“ měl na mysli nepoměrně mnohem více než původní křesťanství a jeho metafysický ideál posmrtné blaženosti, pozemskou humanitu, zlidštění společenských vztahů. Ze všech zemí k jeho ideálu nejdokonalejšího státu měly nejbliž Spojené státy americké.

Bolzanovi byl zcela cizí anarchistický odpor prvotních křesťanů proti instituci státu a jeho donucovací moci. Naopak Bolzanův důraz na řídicí funkci státu je tak pronikavý, že možno autora „Nejlepšího státu“ považovat za prvního moderního státního socialistu. Podobně i *Lassalle* a *Rodbertus* viděl předpoklad zlepšení společnosti v hlubokých zásazích státu do hospodářského a kulturního života svých občanů. Jeho zbožňování státní organizace silně kontrastuje s liberalistickým pojmáním funkce státu, který naopak měl zasahovat do hospodářských sfér co nejméně.

V celém „Nejlepším státě“ nenajdeme nějaký apel na křesťanské citění. Bolzano dokonce nezřídka brojí proti křesťanskému fatalismu těch, kteří při všem chtějí mít boha. Bolzanovo křesťanství v „Nejlepším státu“ se jako vejce vejci

podobá *Saint-Simonovu* „Novému křesťanství“, které vyšlo r. 1825. *Saint-Simon* též pojímal křesťanství naprosto nemetafysicky, toliko jako poměr člověka k člověku. V *Bolzanově* a *Saint-Simonově* systému bůh hraje téměř stejně významnou roli jako v „Komunistickém manifestu“.

Bolzana odlišuje od náboženského socialismu odpor k charitě, dobročinnosti, tudíž jedné „z nejkřesťanštějších ctností“. Sám v životě měl co dělat s mecenáši a v „Nejlepším státě“ napsal, co si myslí o těch, kteří si zajišťují almužnami věčnou blaženost.

„Ale vězte, že i to je zlo, jehož nelze trpět ve státě zařízeném účelně, aby jenom na Vás a Vaši vůli záviselo, kterak užijete toho bohatství, zdali k obecnému dobru nebo ke škodě! Vězte dále, že by byli mnohem šťastnější kdož žijí z Vašich dobrodiní, kdyby při rozumném zařazení státu, nebylo jim třeba Vašich milostí, kdyby mohli žít z toho, na co mají plný, zákonitý nárok, co jim patří zcela bezpečně.“

Reformovat od základu.

K poznání, že pochybená společenská zřízení jsou nejmocnější překážkou, aby bylo na světě lépe, *Bolzano* dospěl po dlouhém přemýšlení a studiu společenského vývoje, zejména státních zřízení antických a současných. Nejvíce mu imponoval demokratický režim Spojených států amerických.

Co moudrosti a státnické prozíravosti je v *Bolzanově* poznání, že je možno zabránovat vnitřním nepokojům, čelit revolucím a náporům z politického podzemí řešením otázky sociální! *Bolzano* výslovně prohlásil o sociálních buřičích, že to bývají zhusta lidé, kteří „upadli do nejkřutější bídy“, do takové beznadějně situace, že „co se stalo, učinili takřka v zoufalství, nemajíc kromě žití, co by jinak ztratili“.

Nepřipomíná *Bolzanova* koncepcí sociální revolty charakteristiku proletářů, nositelů sociální revoluce v „Komunistickém manifestu“, v němž se tvrdí, že „proletáři nemohou nic ztratit, než své okovy, za to však získat celý svět“?

Bolzano nepodlehł kouzlu iluze, že v nejlepším státě nebude nespokojených. Byl příliš dobrým znatelem problematiky lidské psychy, než aby věřil v mechanickou uniformitu lidských povah. Postihl však, že čím je nedokonalejší společenské zřízení, tím je kypřejší půda pro vzplanutí revolucí, že v státech s dokonalejším režimem je daleko méně příčin k nespokojenosti a podnětů k násilnickým převratům. Příkladem mu byly Spojené státy americké, k nimž hleděl s netajeným obdivem.

Pod vlivem osvícenství pevně věřil v sociální a mravní pokrok. Proto považoval za nesmyslný stav, který stručně charakterisuje „bída uprostřed nadbytku“. Nevěřil, jako na

př. jeho vrstevník Malthus, že přibývá životních potřeb menší měrou než přibývá obyvatelstva. Bolzano byl hluboce přesvědčen, že naše země poskytuje dostatek výživy, že bída většiny lidstva tkví v nespravedlivém a nesprávném rozdělení majetku, v monopolisování výrobních prostředků hrstkou jedinců, v nevyužití přírodního bohatství.

V této Bolzanově formulaci problému se jeví zpřízněnost s pojmáním společenského vývoje saint-simonistů, kteří také hlásali, že je žádoucí soustředit pozornost k účelnému využití přírodního bohatství a nahradit vykořisťování člověka člověkem vykořisťování přírody člověkem. V souladu se saint-simonisty, avšak nezávisle na nich, Bolzano neviděl v rozvinutí strojové civilizace společenské zlo, nýbrž naopak v strojích spatřoval nástroj společenského vzestupu, prostředek k zvyšování obecného blahobytu, opravdové dobrodiní.

Při neomezeném respektu k sociální funkci strojové civilizace, ujasňoval si stíny technologické nezaměstnanosti. Jeho úsudek o ní, pronesený v době, kdy třídně neuvědomělé dělnictvo se domnívalo, že rozbíjením strojů zabrání dalšímu zhoršování svého postavení, má stoprocentní platnost dosud.

Tak v „Nejlepším státě“ napsal: „Bude-li jen zařízení státu účelné, netřeba se obávat, že by někdo následkem vynálezů zůstal někdy bez chleba, ani toho, že by rukou lidských, které byly zaměstnány prací, jaká už se stala zbytečnou, nemohlo se jinak užít k užitečné práci.“

Za ideální státní zřízení Bolzano považoval demokratickou soustavu, v níž všechna moc pochází z lidu. Žádný dospělý nemá být vyloučen zcela z účasti na politické moci. Bolzano však přiznával v podstatě všeobecné, přímé právo hlasovací toliko občanům, kteří dosáhli takové vzdělanosti a mravní úrovně, že lze očekávat, že prospěje celku, budou-li moci rozhodovat o veřejných věcech.

Funkce státu v Bolzanově ideologickém systému.

Thema naší úvahy nepřipouští, abychom rozvinuli v celé šíři Bolzanovo nazírání na organisaci zákonodárné moci. Mnohé Bolzanovy názory nesou v sobě pečeť své doby, v níž státní organizace nebyla tak komplikovaná a od státního zřízení se nevyžadovalo tolik úkolů, jako dnes. Pro nás je důležité, že Bolzano přiznával právo rozhodovat o veřejných věcech všem gramotným občanům, mravně zachovalým a že nevyklučoval nikoho z účasti na zákonodárné iniciativě.

Nepoměrně větší pozornost věnuje Bolzano organisaci státní administrativy, která v jeho „Nejlepším státě“ je ústředním regulátorem veškerého hospodářského a kulturního života. Funkci státu nepojímal s hlediska liberalistického

dogmatu: „Laissez-faire, laissez-passar“. Na rozdíl od liberálů dožadoval se pronikavých zásahů do hospodářských sfér.

Poněvadž činnost všech orgánů „nejlepšího státu“ má být řízena pod zorným úhlem obecného blaha, přiznával byrokracii i odborníkům, tenké vrstvě vzdělanců důležité sociální poslání. Čím více bude odborníků, tím lépe bude pro stát. Úřednictvo a veřejní činitele mají být placeni z veřejných prostředků.

Tento názor byl na tehdejší dobu, kdy hlavní úřady zemské byly vykonávány zdánlivě zdarma šlechtou (která si přirozeně újmu z „čestného“ vykonávání funkcí kompenzovala jinak), byl průkopnický. Bolzano nesouhlasil, aby přístup k veřejným funkcím byl monopolem majetných. Logicky soudil, že účast nemajetných na výkonné moci státní je podmíněna honorováním a že nehonorablenost sociálních úkonů je zdrojem korupce.

Bolzanovi byla proti myslí instituce doživotních veřejných funkcí. Uvědomoval si přednosti i stíny výměny generací. „Není dobře, ustanovují-li se úředníci s vyhlídkou na doživotní trvání jejich poměru, ježto se jednak mění časem jejich smýšlení a ovšem také zdatnost, schopnost výkonu (ať s blížícím se stářím, ať již také proto, že se změni poměry), jednak i že dorůstají zas také jiní, kteří přes veškerou zdatnost dřívějších činitelů slibují prokazovat ještě lepší služby.“

Státní administrativa má být pružná, musí se přizpůsobovat vývoji, nesmí zkostnatět. Proto Bolzano považoval za nanejvýš účelné, aby funkční období veřejných činitelů bylo časově omezené, aby bylo možno vyměňovat méně schopné zdatnějšími. V „Nejlepším státě“ připomíná, že „není na újmu cti, nebude-li někdo ve své funkci ponechán, ačli ovšem nebyl odstraněn pro provinění, které mu bylo vskutku dokázáno“.

Při vymezování funkce úřednictva Bolzano pamatoval na opatření proti korupci, stíny politického stranictví. Obával se překrvení státního aparátu, které stěžuje jeho úkoly, znesnadňuje chod jednání a působí zbytečné zatížení.

Není účelem této práce podrobně probírat, jak si Bolzano představoval organizační moci politické, soudní a vojenské. Mnohá jeho stanoviska po stoletém odstupu se nám dnes jeví překonaná, avšak leckterý Bolzanův soud si vynutí obdiv. Neidealisoval si občany státu, počítal i s disonancemi v „nejlepším státě“, plynoucími z poměrů jednotlivce ke kolektivu. Nepadl do zajetí iluze, že v „nejlepším státě“ nebudou opodstatněná donucovací opatření. Ve svém spise o nejlepším státě výslovně napsal: „Vždyť lze očekávat již předem, že ne všichni občané budou mít tolik dobré vůle, aby poslouchali zákonů, byť i vhodnost jejich plně uznávali.“ Počítal s donucovacími prostředky proti rušitelům uvnitř státu a s obra-

nou proti rušivým zásahům ze zahraničí. Proto se velmi rozhodně vyslovoval pro obecnou brannou výchovu a povinnost.

Demokracie politická nestačí.

Bolzano se hlásil zcela otevřeně k základním ideám velké revoluce francouzské: volnost, rovnost a bratrství. Svobodu však nechápal jako bezuzdnost, anarchii. Svoboda jednání individua je Bolzanovi determinována veřejným blahem, jemuž se musí podřizovat zájem jednotlivce.

Horoval-li Bolzano pro rovnost, nemyslel tím rovnost absolutní neb fyziologickou, nýbrž rovnost všech občanů před zákonem. Byl zásadním odpůrcem rodových privilegií. Přál si, aby stát nečinil rozdílů ani v požadavcích, ani v tom, co komu přiznává, pokud toho nelze ospravedlniti rozdílností sil, aby nezaváděl ani netrpěl nijakých nerovností mezi občany, pokud jich nežádá blaho celku.

Svou dobu předstihl Bolzano o celé století tím, že podobně jako zpříznění saint-simonisté propagoval *demokratisaci hospodářského života*. Neuspokojovala ho toliko politická demokracie, pouhá rovnoprávnost před zákonem, jejíž nedostatečnost a jednostrannost vystihl Anatole France ironisujícím paradoxem, že za režimu politické demokracie „zakazuje se spát pod mostem bohatým i chudákům“.

Bolzano pokládal nerovnost majetkovou za sociálně škodlivou. Uvědomoval si, že koncentrace majetku na jedné straně je vyvažována bídou a strádáním na druhé straně. Státu přiznával právo regulovat přístup k vlastnictví. Nesnil však o mechanickém rozdělování majetku mezi jednotlivé členy lidské společnosti, ani o konfiskaci majetku, získaného píli a spořivostí.

V principu byl Bolzano pro zespolečenštění výrobních prostředků a majetku. V „Nejlepším státě“ však nějaká věc mohla by býti prohlášena za soukromý majetek jen tehdy, bylo-li by prospěšnější celku, aby přiznal jednotlivci toto právo vlastnické, než aby mu je odepřel.

Považoval za zhoubný stav, který připouští, aby majetek jednotlivců vyrostl do příliš velkých rozměrů. „Bohatství takové nemůže totiž vzniknout, než — když zchudnou jiní.“

Nerovnost majetková zdrojem sociálního útisku.

A Bolzano klade příznačnou řečnickou otázku: „Či není ten, kdo může rozdávat tisícům, jim pomáhat v jejich tísní, bídě, už proto jen, že tolik má, člověk velmi nebezpečný státu?“

Bolzano věděl, že peníze a majetek jsou nástroji politického útisku spoluobčanů. Jestliže v minulosti nerovnost ma-

jetková byla hybnou silou kulturního pokroku a přispívala k zvyšování životní úrovně, této nerovnosti „není dnes již potřeba při oné všeobecné úrovni vzdělanostní, jaké se dnes (rozuměj za časů Bolzanových) těší skoro celá Evropa“.

Vyrovnaní majetkových rozdílů si Bolzano představoval, podobně jako zpříznění saint-simonisté Bazard a Enfantin, postupnými reformami dědického práva. Podle Bolzanova mínění majetek po rodičích nemají dědit děti, nýbrž stát, resp. obec.

Leč Bolzano v tomto směru šel mnohem dále. Znovu opakujeme, že ve svém „Nejlepším státě“ připouští do individuálního soukromého vlastnictví jen tenkrát věc, když je prospěšnější celku, aby přiznal jednotlivci toto vlastnické právo, než aby jednotlivci je odepřel. Naopak Bolzano považoval za správné, aby věci, které jednotlivci neskýtají užítku, aneb pranepatrný, musily zůstat v kolektivním vlastnictví. Bolzano uvádí příklad: V nejlepším státě nebude dovoleno slepci, aby zkoupil nejkrásnější obrazy a zbavil jiné lidi uměleckého požitku.

Rovněž stát má monopolní nárok těžit z nálezů, na průrodných bohatstvích, a vynálezů. Při tom Bolzano nemá obav, že zmizí radost z tvůrčí práce. V účelně zařízeném státě „hrabivost a chtivost jednotlivců nesmí mít tolik váhy, aby celek se jí musil podřizovat“. V „Nejlepším státě“ nemá mít oprávnění právo darování, prodeje a směny, právo půjčování, zejména peněz, které bude lze ukládat jenom u státu. Zestátnění bankovníctví a úvěru skýtá záruku, že bude peněz účelně používáno. Bolzano doporučoval nízké úrokování těchto vkladů (asi ½%) a při větších vkladech ještě nižší.

Bolzano předpokládá, že právo vlastnické, byť i správně nabyté, může za čas změnou poměrů zas zaniknouti. Vždyť může ten, kdo až posud dovedl užívat jisté věci nejlépe, pozbyt této schopnosti. I opak je zcela možný. Jindy bude žádoucí, aby stát provedl převod, aby lenochy přiměl k práci. Vždyť přiznává každému z peněz a potravin jen tolik, kolik zaslouhuje podle vykonané práce.

Přirozeně od všeobecné pracovní povinnosti by byli osvobozeni nemocní, děti a přestárlí, o něž by se starala společnost.

V „Nejlepším státě“ by byla organizace práce a pracovního trhu. Jí by se zabraňovalo, aby v některém výrobním odvětví byl nadbytek pracovních sil a v jiných nedostatek. Při tom by se hledělo k individuálním sklonům a schopnostem. Při zaměstnávání má se bdít nad tím, aby práce duchovní byla střídána s tělesnou, což měli již na paměti Campanella před a Kropotkin po Bolzanovi.

Zaměstnání škodlivá neb zbytečná mají býti zakázána. Zejména k nim patří činnost, kterou mohou vykonávat zcela

pohodlně stroje. Sem patří podle Bolzana tkaní na stavech, mláčení cepy a pod. Neméně neměla podle Bolzana oprávnění taková práce, která slouží marnivosti, rozkoši a jiným zhoubným naruživostem a škodlivým sklonům člověka.

Bolzano kladl velký důraz na radost z práce, která měla být tak upravena, aby neškodila zdraví a umožnila pracujícím duševní vzdělání. Tedy v podstatě *osvobozená práce* od všeho útlaku, zotročování a útrap.

Osvětou k svobodě.

Uvědomění, že nevědomost je jednou z hlavních pilířů sociální poroby, vedlo Bolzana k docenění vzdělávací činnosti pro hospodářské povznesení pracujících vrstev. Bolzano považoval za samozřejmost, že stát bude všemožně podporovat vědu, umění a lidovou osvětu. Požadoval, aby stát subvencoval vědecké společnosti a badání, avšak dobře postřehl nežádoucnost privilegovaného postavení členů učených společností a institucí. Výslovně v „Nejlepším státě“ napsal: „Nedovolí se však nikterak, aby ti, kdo budou členy takových společností, osobovali si nárok na nějaké přednosti nebo výsady vůči těm, kdož nejsou členy.“ Bolzano věděl, že privilegovanost učenců bývá i brzdou pokroku a že i učenci bývají přístupni závisti a revnivosti.

Třeba na sobě Bolzano pocítil tvrdý tlak censury, přece neupadl do opačné krajnosti, totiž, aby požadoval pro nejdokonalejší stát absolutní, neomezenou svobodu v propagaci názorů. Stát má právo zakázat učenci hlásání názorů nebezpečných státu. Dokonce ho může sesadit za jistých okolností s úřadu. Takový kacíř však nemá být ničen existenčně, uvolí-li se použít svých schopností k jiné práci.

Bolzano postihl velmi dobře vady soukromého obchodu s knihami. Nepovažuje za správné, aby knihy byly vydávány za účelem výdělečným. Jediné stát by měl právo monopolně vydávat spisy. Přirozeně stát by dbal při plném respektování autorské svobody, aby nebyl vydáván knižní brak, pornografie a krváky. Censura má být odpovědná nejen za díla, která propustí, nýbrž i za práce, které uzná bezdůvodně za závadné. Odpovědnost censorů měla být zvyšována tím, že veřejnost by zvěděla, kdo o vydání knihy rozhodoval.

Ještě dnes vzbuzuje obdiv Bolzanova kritika komercialismu dnešních soukromých nakladatelů. V „Nejlepším státě“ Bolzano píše: „Jinak jest se diviti, že si stýskáme tak často na překážky, které činí stát a jeho vláda tisku, a že jenom velmi zřídka je slyšeti stesk do libovůle, jež se ponechává — nakladatelům! Či není to zlo — a veliké! — když má záviseti na někom, kdo jest — jak se aspoň dosud věci mají — zpravidla jen obchodník, prostě jen člověk, kterému jde o zisk, o zřetele

ryze peněžní, má-li vyjítí anebo nemá to či ono dílo, v jaké úpravě, a v jaké ceně bude komu dostupné? Vždyť jen z toho důvodu tak často najde nejspatnější kniha nejvíc ochoty u nakladatelů a jest jimi nejbohatěji vypravena, kdežto kniha vskutku cenná tisku buďto nedojde, a když, tu za cenu nebo v úpravě, že je buďto nedostupná těm, jimž může nejvíc posloužit, nebo nelákavá výprava i způsobí, že zanikne v té spouště ostatního bezcenného tisku, který zároveň s tím vychází, že dílo nedochází prostě zasloužené pozornosti; nikoliv však vinou vlády, vinou censury, nýbrž prostě proto, že si žádný nakladatel netroufá — na tom něco vydělat.“

Nemůžeme podrobněji reprodukovat Bolzanovy názory o sociální funkci umění a literatury, jejichž krásy mají být v „Nejlepším státě“ přístupny všem. Taktéž nemůžeme se zabývat Bolzanovými návrhy na organizaci školství a lidové výchovy, které dokumentují, že Bolzano byl průkopníkem zcela moderních hledisk pedagogických, z nichž mnohé je nutno probíjovat ještě za našich dnů.

Vláda spotřebitelů a pracujících.

Socialismus Bolzanův se zrcadlí zejména v nazírání na organizaci výroby a obchodu. Bolzano propagoval zásady moderního družstevnictví a to nejen spotřebního, nýbrž i výrobního. Byl si vědom významu na př. zemědělských družstev a měl na mysli jakési kolchozy a sovchozy. V „Nejlepším státě“ sdružoval by se větší počet lidí, při čemž však jejich vzájemný poměr nebyl by tak nerovný, jako je mezi majetníkem panství a mezi úředníky, nebo mezi zemědělci a jejich čeledí. Všichni členové těchto družstev „mějtež podíl na společném výtěžku, zhruba stejný, odlišený nanejvýš podle zvláštních výkonů a potřeb jednotlivce“.

Nezaviněný deficit družstev, na př. krupobitím neb živelnými pohromami, měl býti sanován státem. Rovněž riziko pokusnictví výrobních družstev má nésti stát.

Bolzano se vyslovoval pro vyloučení meziobchodu ve smyslu spotřebního družstevnictví. Navrhoval: za prvé zmenšení počtu osob, zaměstnaných v řetězu mezi výrobcem a spotřebitelem na minimum, ovšem se zřetelem na to, aby neutrply tím zájmy spotřebitelů a výrobců. Za druhé: kontrolu jejich zisku tím, že — podobně jako v sovětském Svazu — veškerý detailní obchod by se soustřeďoval ve státních prodejnách. Jednotlivci nyní zaměstnaní při obchodu by pak dostávali stálý plat, jak nyní zaměstnanci státní neb zaměstnanci obchodních domů.

Bolzano si od této reformy slibuje zejména tyto výhody:

1. spotřebitel by mohl dostat, čeho potřebuje, jistěji, laciněji a v lepší kvalitě,

2. příjmy výrobců by byly mnohem stejnoměrnější.

Důmysl Bolzanův se zračí i v poznatku, že by bylo účelné vytvořit velkonákupní ústředí, které by zásobovalo jednotlivé obecní prodejní domy. Touto úpravou by bylo možno zmenšit počet personálu v obchodu a dosaženo by bylo zlevnění cen. Čistý zisk by nepohlcovali jednotlivci, nýbrž by plynul do státní neb obecní pokladny.

Na stát Bolzano klade velké požadavky. Předpokládal zvětšený rozsah státního rozpočtu; v jeho nejlepším státě hlavním zdrojem příjmů budou daně přímé i nepřímé. Bolzano si velmi jasně uvědomil problematiku přesunu daní na vrstvy sociálně slabé v současném společenském zřízení.

Nepovažoval vysoké daně samy o sobě za nějaké zlo. Za důležité však považoval, k jakým účelům se používá jejich výtěžku. Zdravě soudil, že použije-li se jich tak, že z nich stát uhrazuje lépe vše, co potřebuje občan, nežli by se to stalo, kdyby občan sice daně neplatil, ale měl si také sám uhrazovat vše, čeho je mu zapotřebí, pak není důvodů, aby si někdo stýskal na velikost daní.

Význačný zdroj státních příjmů spatřoval v odúmrtí, t. j. v majetku, jehož se po smrti stát ujímá jako universální dědic. Při zdaňování občanů nutno zdaňovat jěn ty, jejichž jmění přesahuje majetkový průměr ve státě, totiž osoby zámožné. Z nepřímých daní má být nejtěživější daň luxusní. V „Nejlepším státě“ platí zásada, zdaňovat věc tím výše, čím je jí méně potřebí a čím jí může občan snáze postrádati. Výjimkou jsou ovšem potřeby nemocných.

Mimo to stát může předpisovat mimořádné daně k úhradě státních vydání.

Stát má především hradit náklady péče o mládež, pod níž Bolzano pojímá nejen výchovu, nýbrž i výživu a bydlení. Tuto okolnost měli bychom si uvědomit nyní, kdy ministr sociální péče se musí s ministerstvem financí soudit o každou částku na vyživovací akce strádajících dětí, kdy je třeba vyvracet předsudek, že stát tím, že pečuje jen o školní výchovu dětí, již činí vše potřebné pro dítě!

Péči o mládež nechtěl mít organisovanou v rámci charitativní, dobročinné péče, nýbrž na zcela řádném zákonném podkladu. Výslovně praví: „Jenom tehdy, dá-li stát všem rodičům, a to nikoli snad jenom jako almužnu, nýbrž jako něco, na co mají plný, zákonitý nárok, kolik třeba na výživu rodiny, mohou se a budou se i těšiti, že bude jejich svazku požehnáno. Jinak, jaký div, že při každém novém přírůstku pohlížejí s obavami do budoucna, hledajíce prostředky, jak — zabrániti plizení.“

Zabezpečení sociálně slabých.

Stát dále hradí náklady na výživu, na léčení a ošetření lidí nemocných, tělesně slabých, přestárlých, vadných a invalidů, zkrátka „všech, kdož nejsou s to, aby si vlastní prací opatřili výživu a čeho jim jinak potřebí k živobytí“. K nim druží i nezaměstnané, kteří nemohou sehnat práci a výživu sami.

Stát má být nositelem povinného všeobecného pojištění proti životním nehodám. Bolzano praví o výhodách tohoto opatření: „Že by bylo toto zařízení nesmírným dobrodiním, toť patrno samo sebou. Vždyť jaký to nepřehledný počet bolestí, které by tak jedním rázem zmizely, an ztráta utrpěná jednotlivcem, jsouc rozdělena na všechny, se skoro ani necítí!“ Zajištění proti životním nehodám, jako nemoci, úrazu, nezaměstnanosti, má podle mínění Bolzanova oprávnění zejména v současném společenském řádu, neboť v dobře zařízeném státě nebude ani třeba jich, neboť tam bude stát mít povinnost hradit škody způsobené neštěstím.

Stát má v své režii podnikat akce, které jednotlivec není s to podnikat, jichž si však žádá výroba a distribuce statků, veřejné práce, udržování dopravních prostředků, tisk a nakladatelská činnost, dále práce badatelské.

Není technicky možno, obírat se zde zajímavými Bolzanovými náměty na organisaci soudnictví, pokrokovými názory na vinu a trest. Vždyť Bolzano plaidoval pro zřízení porot několik desítek let, nežli došlo u nás k zavedení této instituce. A podobných průkopnických návrhů našli bychom u Bolzana na tucty.

Velmi pozoruhodné jsou Bolzanovy názory na otázku brannosti a censury, a zejména na otázky poměru církve a státu. Bolzano, katolický kněz, se vyslovoval pro naprostou odstavku církve od státu. Stát má mít, podle něho, právo kontroly náboženských vyznání, z nichž žádné nemá mít postavení náboženství státního, ale stát nemá ani finančně přispívat na potřeby kultové. Věřící si mají své církve udržovat sami. Bolzano zavrhoval celibát. Přiznával ženám rovnoprávné postavení s muži. Vyslovoval se pro odstranění titulů a pro zrovnoprávnění dětí nemanželských, pro rozstavku manželství a jiné pokrokové reformy.

Vise genia.

Dokonce Bolzano byl přesvědčen, že „přijde čas, kdy se celé lidstvo bude pokládat za celek, jehož výrazem bude unie či federace všech států“, tudíž jakási Společnost národů.

Ze všeho, co tu uvedeno, je zřejmo, že Bolzano byl sociálním reformátorem přímo geniální prozíravosti, který předstihl svou dobu o celé století. Nebyl utopický snílek ani fan-

tasta, nýbrž socialistický realista, jemuž se v své době jen poněkud podobal Robert Owen. Bolzano byl však mnohem strážlivější, právě proto, že byl výborným psychologem.

Prof. Jašek, který za velkých finančních obětí nám umožnil poznati autorisovaný Bolzanův „Nejlepší stát“ a zvrátil legendu o Bolzanově utopičnosti, objevil nám prvního moderního socialistu, který právem je největším předchůdcem Marxe a Engelse. Je velká škoda, že nedošlo k vydání tohoto díla již dříve, neboť je pravdě podobno, že by dozajista se stalo pramenem, z něhož by čerpalo trvale naše české dělnické hnutí.

Pravděpodobně tak, jako došlo po letech k docenění Bolzanovy výjimečnosti v matematice a logice, brzy přijde čas, kdy bude Bolzano doceněn jako soc. myslitel, bojovník za lepší a spravedlivější společenský řád. Můžeme mluvit o štěstí, že naše kulturní ústředna dělnická, Pražská odbočka D. A., vydává tiskem tuto přednášku proslovenou v „kulturním týdnu“, při prvním desetiletí své činnosti a seznamuje nás s nejhodnotnějším Bolzanovým odkazem lidstvu a hlavně našemu národu, s jeho moderní socialistickou úvahou „O nejlepším státě“.